

РОЛЬ НОРМУВАННЯ ПРАЦІ ТА НАПРЯМИ ЙОГО ВДОСКОНАЛЕННЯ

Праця є одним з найважливіших виробничих ресурсів. Як і всі ресурси, вона потребує ретельного і постійного виміру, розподілу і планування для досягнення конкретних виробничих результатів. Для вирішення питань, пов'язаних із плануванням праці, розподілом фонду оплати праці та ін., досить актуальними залишаються розробка і використання норм праці.

Норми праці складають основу системи планування роботи підприємства та його підрозділів, організації оплати праці персоналу, обліку затрат на продукцію, встановлення завдань із підвищення продуктивності праці, визначенні потреби в кадрах, управління трудовими відносинами на підприємстві.

Соціально-економічні перетворення, які характеризують сучасний стан і тенденції розвитку українських підприємств, потребують приведення в дію всіх резервів ефективності використання трудового і виробничого потенціалу, що є неможливим без успішного вирішення проблем в сфері нормування праці, особливо його удосконалення на сучасних підприємствах.

Нормування праці є найважливішою функцією управління підприємством. У вітчизняній практиці нормування традиційно розглядається як одна із складових оплати праці, оскільки дає можливість установлювати обґрунтовані норми її витрат, сприяє виявленню і використанню резервів зростання продуктивності праці, зниженню собівартості та трудомісткості виготовлення продукції, стимулює підвищення кваліфікації робітників.

За останні роки з'явилося багато нових відділів, професій, посад, за якими відсутні будь-які методичні рекомендації щодо нормування та планування праці таких фахівців. Тому значний інтерес становлять процедури планування чисельності персоналу, а саме управлінців, норми управлінської праці, а також самі процедури його нормування.

Ці положення обумовлюють актуальність обраної теми.

Дослідженням з питань нормування праці на підприємствах приділяється багато уваги, зокрема дані питання були розглянуті такими науковцями: М.А. Волгіним, Г.Т. Завіновською, Л.В. Синяєвою, О.В. Коломієць, В.Г. Донцовою, Ю.Г. Одеговим, Р.П. Колосовою, О.А. Грішнєвою, А.М. Колот та іншими. Проте на цьому розгляд та вивчення даної теми не припиняється.

В умовах розвитку ринкових відносин та поглиблення економічної самостійності підприємств нормування праці набуває великого значення як засіб скорочення затрат живої праці, зниження собівартості продукції, підвищення продуктивності праці.

Основний термін цього дослідження найширше розкрито у монографії С.Г. Дзюби, а також наукових працях Б.М. Ігумнова, Т.П. Завгородньої: „Сучасний термін „норма” походить від латинського „ногма” і означає „обов'язкову міру”, „узаконений порядок”, „правило” [11, с. 25, 10, с. 111].

Проведений нами аналіз економічної літератури свідчить про те, що нормування праці окремі вчені-економісти ототожнюють із технічним нормуванням праці [1; 6; 17; 19]. Зокрема, І.В. Багрова зазначає, що технічне нормування праці – це метод встановлення технічно обґрунтованих норм часу для виконання певної роботи (або встановлення норми виробітку на одиницю часу) на основі вивчення процесів праці на робочих місцях; розроблення і впровадження заходів, спрямованих на поліпшення організації виробництва і праці [1, с. 11]. М.Ф. Ревенко вважає, що мета технічного нормування праці – найбільш повно виявити і використовувати резерви підвищення продуктивності праці, знизити собівартість продукції, поліпшити використання виробничих потужностей і впроваджувати раціональну організацію процесу праці [15, с. 16].

Однак нормування праці і технічне нормування праці, особливо в сучасних умовах господарювання, не є тотожними поняттями. На думку багатьох вчених-економістів [2, с. 141; 4, с. 130; 5, с. 45; 7, с. 75; 9, с. 24–25; 16, с. 140–141; 14, с. 212–213; 13, с. 130; 17, с. 110; 18, с. 42], нормування праці – це система обліку не лише технічних факторів виробництва, а й організаційних, психофізіологічних, соціальних і економічних.

Метою нормування праці в сучасних умовах господарювання є удосконалення організації виробництва і праці, поліпшення її умов та скорочення затрат на випуск продукції, що, у свою чергу, підвищить продуктивність праці та сприятиме розширенню виробництва і зростанню реальних доходів працівників.

Завданнями нормування праці є:

- встановлення нормативу часу на одиницю продукції;
- впровадження найбільш раціонального режиму використання устаткування, машин і механізмів;
- розробка найбільш раціональної структури виробничого процесу;
- проведення аналізу виконання норм праці для розкриття резервів виробництва та продуктивності праці;
- перегляд норм праці у зв'язку зі зміною умов праці та проведення організаційно технічних заходів;
- впровадження ефективної організації праці робітника на робочому місці [1].

Таким чином, ефективність економічної роботи на підприємствах значною мірою залежить від якості норм праці та ступеню охоплення нормуванням усіх робіт, включаючи обслуговування та управління.

Суть нормування праці на підприємстві визначає його функції, зміст яких обумовлений об'єктивними закономірностями розвитку виробництва. Функції нормування тісно взаємозв'язані з його завданнями, а також з плануванням, організацією і управлінням виробництвом.

В умовах сучасного виробництва зростає роль нормування. Це проявляється як в посиленні зв'язку між окремими виробничими ланками, так і у вдосконаленні усього ринкового механізму господарювання вітчизняної промисловості.

Функції нормування можна розділити на дві групи [3]:

- загальні функції норм праці, які характеризують роль норм праці в організації і оплаті праці;
- спеціальні функції норм, що розкривають їх конкретний зміст по видах і призначенні.

Система нормування праці повинна розроблятися на основі певних принципів. Найважливішими з них є:

- принцип ефективності – полягає в необхідності встановлення норм праці, при яких виробничі результати досягаються з мінімальними сумарними витратами трудових, матеріальних, енергетичних і інформаційних ресурсів;
- принцип комплексності – виражає необхідність обліку взаємозв'язку технічних, економічних, психологічних, соціальних і правових чинників, що впливають на норми праці;
- принцип системності – означає, що норми праці повинні відповідати кінцевим результатам виробництва і враховувати залежності між витратами ресурсів на усіх етапах виробничого процесу;
- принцип об'єктивності – припускає створення для усіх співробітників підприємства рівних можливостей для виконання норм; зокрема, це означає необхідність нормування праці з урахуванням групової диференціації співробітників по статі і віку, що особливо важливо при нормуванні праці учнів, молодих співробітників і осіб передпенсійного віку;
- принцип конкретності – полягає в тому, що норми праці повинні відповідати параметрам продукції, що виготовляється, предметів і засобів праці, його умовам, типу виробництва і іншим об'єктивним характеристикам, що впливають при цій точності розрахунків на величину необхідних витрат праці і інших ресурсів;
- принцип динамічності – виходить з принципу конкретності і виражає об'єктивну необхідність зміни норм праці при істотному для цієї точності розрахунків зміні виробничих умов;
- принцип легітимності – виражає необхідність суворого дотримання законів і інших правових актів при нормуванні праці;
- принцип позитивного відношення працівників до підприємства – означає необхідність створення такої системи нормування праці, при якій забезпечується загальне позитивне відношення працюючих до виконуваних функцій, соціального середовища і підприємства в цілому. Цей принцип можна назвати також принципом задоволеності працею.

Ці принципи в сукупності визначають початкові положення організації нормування праці на підприємстві.

Нормування визначає, яку методичну і розрахункову основу обрано для встановлення норми витрат праці тим чи іншим засобом. Встановлення норм праці відбувається за допомогою певних методів, що наведені в таблиці 1 [8, с. 27].

Таблиця 1

Методи нормування праці

Аналітичний	Досвідно-статистичний
Розрахунок на основі досліджень робочого часу.	Розрахунок на основі порівняння.
Розрахунок на основі використання нормативів із праці.	Розрахунок на основі досвіду.
Розрахунок за типовими нормами та емпіричними формулами	Розрахунок на основі сумарних спостережень

Аналітичний (або технічний) метод нормування праці передбачає визначення норм праці в процесі роботи за допомогою хронометражу і фотографії робочого дня. Цей метод нормування праці дає можливість обґрунтувати техніко-економічні показники діяльності підприємства.

Досвідно-статистичний метод нормування праці базується на звітних даних про фактичний випуск продукції за минулий період часу (квартал, рік). Вартість виробленої продукції ділиться на кількість людино-днів або людино-годин. Розрахована таким чином норма виробітку показує продуктивність праці в обраному минулому періоді. Цей метод широко застосовується на підприємствах середнього масштабу і в організаціях, які суміщають торговельні та виробничі функції [8, с. 27].

Відзначимо, що розробка якісних нормативів для нормування праці і широке впровадження їх на виробничих підприємствах є важливим заходом, що дасть можливість удосконалити існуючі технологічні процеси й організацію праці, забезпечувати підвищення продуктивності праці, тим самим даючи можливість успішно розвиватися і конкурувати підприємствам на ринку.

Тому необхідно визначити універсальну методику розробки якісних нормативів праці для виробничих підприємств.

Обґрунтування нормативів праці повинне здійснюватися з урахуванням комплексу технічних, економічних, психофізіологічних і соціальних факторів. Сутність такого обґрунтування складається насамперед у виборі оптимальних варіантів технологічного і трудового процесів. При розрахунку нормативів об'єктами обґрунтування є також сфера їхнього застосування, ступінь укрупнення, склад факторів-умов і факторів-аргументів нормативної функції, форма представлення інформації і ряд інших. Загальним критерієм оптимальності нормативів є мінімум сумарних витрат на їхню розробку і застосування.

На нашу думку, для вдосконалення нормування праці потрібно здійснити комплекс заходів, охоплюючи поряд із власне нормуванням також і питання планування виробництва праці та її оплати. Необхідно посилити матеріальну зацікавленість працюючих у роботі за прогресивними нормами, а саме розширити сферу застосування підвищених розцінок при роботі за нормами; вдосконалити методи встановлення норм та організацію роботи зі встановлення норм та нормативів, запровадження їх у виробництво. Проводячи роботу з удосконалення нормування праці, слід виходити з того, що розширення нормування не є головним завданням. Воно буде давати ефект лише тоді, коли на охоплювані нормуванням роботи будуть встановлюватися прогресивні об'єктивно розраховані норми, коли буде регулярно проводитись їхнє оновлення, зміна та перегляд норм.

Вдосконалення форм і методів нормування праці на підприємствах мають бути прийняті до уваги і сприяти вирішенню основних завдань в сфері нормування праці. Це дозволить виконати такі основні завдання з нормування праці, які стоять перед підприємствами і перед державою в цілому: визначити оптимальне поєднання функцій державних органів і підприємств в управлінні нормуванням праці; забезпечити розвиток і відновлення нормативної бази з праці; підвищити якість та розширити сфери застосування діючих норм праці; поліпшити підготовку кваліфікованих фахівців

в області нормування.

Отже, можна зробити висновки, що нормування праці, будучи інструментом обліку, аналізу і планування трудовитрат, впливає на витрати і на прибуток підприємства, слугує для встановлення стандартного часу на виконання різних видів робіт і для оптимізації технологічних трудових процесів. Це найважливіший елемент у плануванні виробництва, організації господарського розрахунку. Для того, щоб керувати підприємством, фірмою потрібно знати планові і фактичні витрати праці і матеріально-грошові витрати на одиницю продукції за основними елементами собівартості. Отримання цих даних здійснюється переважно за допомогою нормування.

Висновки. Таким чином, нормування праці виступає еталоном щодо виміру спроможності підприємств до функціонування в умовах посилення дії зростаючої кількості чинників впливу зовнішнього середовища. Кількість та багатогранність норм, вимоги до їх наукової обґрунтованості, їхня взаємозалежність дають підстави стверджувати про їхню системну дію. З огляду на це дослідження теоретичних питань нормування праці має важливе значення, оскільки зміни, які відбуваються в економіці, вимагають нового погляду на суть і призначення норм праці з позиції системного підходу.

Основне завдання нормування праці полягає у встановленні і підтримці на необхідному рівні якості таких норм праці, використання яких в економічній діяльності підприємств дозволить забезпечити підвищення продуктивності праці та ефективності виробництва. Недоліки в нормуванні праці, відсутність на окремі види робіт обґрунтованих норм і нормативів, застосування для нормування праці застарілих та занижених норм знижують ефективність виробничого планування та матеріального стимулювання, сповільнюють зростання продуктивності праці, приводять до значних втрат робочого часу, що, у свою чергу, негативно відбивається на економічних результатах діяльності підприємств.

Нормування праці сприяє раціональному розставлянню працівників підприємства і правильному використанню ними робочого часу, робить вплив на поліпшення організації праці і виробництва. Розроблені норми використовуються при складанні планів підприємства і його підрозділів, вирішенні питань розділення і кооперації праці, визначенні необхідної кількості устаткування і чисельності працюючих. Обґрунтованість норм значною мірою сприяє правильному визначенню розміру заробітної плати, матеріальної зацікавленості працівників, здійсненню принципу оплати праці по його кількості і якості.

Практика використання нормативів чисельності управлінців висунула ряд методичних питань, від рішення яких залежить якість нормативної бази та розширення сфери нормування праці. Одним з таких питань є створення методики, в якій наряду з математичними розрахунками нормативів чисельності було враховано інтенсивність та важкість праці, що максимально точно враховують конкретні умови праці та дозволить забезпечити рівну напруженість норм управлінських працівників. Разом з тим, досягнення рівної напруженості норм є актуальною та складною проблемою. Для її вирішення окрім ефективного нормативно-методичного нормування праці персоналу підприємства також потрібні: висока кваліфікація фахівців з праці; можливість комплексного проектування проектної технології, організації праці та виробництва; економічна і соціальна зацікавленість працівників усіх категорій у високій якості норм праці.

Існуюча ситуація спонукає до прийняття нового Трудового кодексу, проект якого вже існує. Однак, всі зміни, передбачені цим проектом, на думку фахівців, захищають, в першу чергу, інтереси власника або керівництво підприємства, притискаючи права працівників. Впровадження і перегляд норм праці повинно відбуватись постійно. Норми не можуть залишатися незмінними з причини постійного зниження трудомісткості виготовлення продукції. Тому на підприємствах необхідно постійно здійснювати роботу по використанню резервів зростання продуктивності праці і встановленню прогресивних норм, що повинно бути врегульовано новим Трудовим кодексом України.

Безпосередній зміст діяльності працівників, що займаються нормуванням праці на підприємстві, включає: вивчення й аналіз кожного елемента виконуваної роботи і виробничих можливостей робочого місця та підрозділу; узагальнення передового виробничого досвіду організації виробництва і праці, впровадження раціональних прийомів і методів праці; проектування складу, регламенту та послідовності виконання трудових процесів (операцій) на основі даних аналізу; обґрунтування розроблених варіантів виконання робіт з технічної, економічної і психофізіологічної точок зору; встановлення норм праці (тобто визначення нормативних величин кожного з елементів трудового процесу), перевірку та уточнення їх у виробничих умовах; створення засад для впровадження цих норм.

На підставі такого послідовного дослідження конкретної операції, її структури, методів виконання з'являється можливість розробки конкретних шляхів удосконалення та скорочення часу на виконання того чи іншого трудового елемента і як кінцевий результат підвищення продуктивності праці.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Багрова І.В. Нормування праці: навч. посібн. / І.В. Багрова. – К.: Центр навчальної літератури, 2003. – 212 с.
2. Буряк П.Ю. Економіка праці й соціально-економічні відносини: навч. посіб. / П.Ю. Буряк, Б.А. Карпінський. – К.: Центр навч. літ-ри, 2004. – 440 с.
3. Бухалков М.И. Организация и нормирование труда: учеб. для вузов / М.И. Бухалков. – М., 2007. – С. 164–170.
4. Ведерников М.Д. Ринковий механізм регулювання оплати праці робітників (проблеми теорії і практики): моногр. / М.Д. Ведерников. – Хмельницький: Евріка, 2001. – 288 с.
5. Вітвіцький В. Науково-методичне забезпечення нормування праці в період ринкової трансформації суспільства / В. Вітвіцький // Україна: аспекти праці. – 2000. – С. 42–45.
6. Гальцов А.Д. Основытехнического нормирования труда на промышленномпредприятии: учеб. пособ. [для экон. вузов] / А.Д. Гальцов. – М.: Гэсполитиздат, 1961. – 320 с.
7. Генкин Б.М. Организация, нормирование и оплата труда на промышленныхпредприятиях: учеб. [для вузов] / Б.М. Генкин; [3-е изд., изм. и доп.]. – М.: Норма, 2005. – 448 с.
8. Житченко В.О. Значення нормування праці в сучасних умовах / В.О. Житченко // Управління розвитком. – 2014. – № 2. – С. 26–27.

9. Жулина Е.Г. Нормирование труда за рубежом / Е.Г. Жулина. – М.: Гзрячаялиния бухгалтера, 2006. – 192 с.
10. Завгородняя Т.П. Экономико-математические модели в нормировании труда (монография) / Т.П. Завгородняя, Е.В. Горбатюк. – Хмельницкий: НВП „Еврика” Тов, 2001. – 212 с.
11. Ігумнов Б.М. Моделювання обсягів робіт в обслуговуючому виробництві на основі самоспостережень / Б.М. Ігумнов, О.В. Проскурович // Вісник ТАНГ. – 2000. – №4. – С. 25–30.
12. Кучинський В.А. Розробка та застосування якісних нормативів праці як основа підвищення ефективності роботи підприємства / В.А. Кучинський, Д.Ю. Крамської // Бізнес інформ. – 2013. – №4. – С. 293–298.
13. Организация, нормирование и оплата труда на железнодорожном транспорте: учеб. / под ред. Ю.Д. Петрова, М.В. Белкина. – М.: Транспорт, 2000. – 279 с.
14. Организация, нормирование и оплата труда: учеб. пособ. / А.С. Головачев и [др.]; подбщ. ред. А.С. Головачев; [3-е изд., испр.]. – Минск: Новое знание, 2007. – 603 с.
15. Организация, нормирование и стимулирование труда на предприятиях машиностроения: учеб. / Н.Ф. Ревенко, А.Г. Схиртладзе, В.Л. Христова; подбщ. ред. Н.Ф. Ревенко. – М.: Высш. шк., 2005. – 383 с.
16. Организация, нормирование, оплата труда на предприятиях отрасли (торговля): учеб. / Л.П. Владимиров; [3-е изд.]. – М.: Дашков и К, 2009. – 348 с.
17. Радомський С.Й. Організація й оплата праці на підприємствах в умовах переходу до ринкової економіки: навч. посіб. / С.Й. Радомський, В.М. Гэнчаров, О.В. Додонов та ін. – Луганськ: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2004. – 264 с.
18. Савкова С. Шляхи вдосконалення нормування праці (за матеріалами регіонального обстеження) / С. Савкова, О. Терещенко // Україна: аспекти праці. – 2002. – №2. – С. 41–45.
19. Спасенко Ю. Стан і перспективи системи нормування праці / Ю. Спасенко, В. Панченко // Справочник економіста. – 2006. – дек. – С. 65–71.